

KONTUR AV ETT ALTERNATIV

Av magister LARS ROAR LANGSLET

Den 13 september 1964 besglades regeringen Gerhardsens öde i Norge, och en borgerlig koalition tog över ansvaret för regeringsarbetet. Har man märkt någon skillnad sedan dess? Magister Lars Roar Langslet besvarar frågan jakande. Inte så att någon markant reformperiod har inletts, eller borde ha inletts, men genom den kumulativa effekten av en rad beslut. De enskilda förändringar som sker, kan var för sig verka mycket moderata — men på längre sikt kan de ändra det totala mönstret i en icke oväsentlig grad. Förutsättningen för en sådan effekt är naturligtvis att förändringarna sättes in med konsekvens. Och i den borgerliga regeringens handlande kan man finna en markant tendens, vilken vittnar om en omvärdering av förhållandet mellan statsmakt och individ. Denna tendens måste betecknas som ett av de mest löftesrika dragen i den ändrade politiska situationen i Norge.

Den 13 september i fjol hände det som bekant, att vi norrmän ställde oss utanför den skandinaviska gemenskapen. Den dagen blev regeringen Gerhardsens öde beseglat, och 30 års oavbrutet Arbeiderpartistyre fick sitt slut. Vi fick en ny regering — av de fyra borgerliga partierna, och statsministrarna Krag och Erlander måste se sanningen i vitögat, att det var slut med det socialistiska regerings triumvirat som hittills hade varit ett så iögonenfallande drag i de skandinaviska ländernas politiska fasad gentemot den avlägsna omvärlden.

Vårt lilla regeringsskifte ägde rum prydligt och stilla, bortsett från några få glädjeyttringar efter moderat norskt mått, litet sång på gatorna och sådant som i norrmäns ögon och öron är höjden av lättsinne. Men frågar man mig, måste jag erkänna att det kändes märkligt. I ett sådant ögonblick kan t. o. m. en konservativ förstå hur upplyftande, ja nästan upphetsande, det kan kännas att bryta helt med det förgångna. Det var som om revolutionens pulsslåg vaknade en kort stund också i oss. Så blev det lugnt igen, just så lugnt som

norsk politik i grund och botten har varit under hela efterkrigstiden.

Någon skillnad?

Har vi märkt någon skillnad sedan dess? Både ja och nej! Den nya regeringen hade aktat sig noga för att locka med någon 100 dagars intensiv omställningsprocess — kanske hade den blivit klok av den skada som den nuvarande brittiska regeringen ådrog sig med sådana lockbeten. I valkampanjen hade regeringspartiernas talmän betonat att de inte önskade något »systemskifte» — vilket förklarades innebära att de inte hade för avsikt att förändra norsk politik på något genomgripande sätt. Ingen realistisk betraktare hade alltså skäl att vänta sig väsentliga förändringar under den tid, som sedan dess har gått. På längre sikt kan det däremot hända att den politiska linje, som den nya regeringen har förpliktat sig att föra, kan medföra betydliga förändringar. Men det kommer att bero på den *kumulativa* effekten av enskilda beslut, som var för sig inte tycks avvika särskilt starkt från vad den tidigare regeringen skulle ha gjort. På kortare sikt kommer alltså förändringarna att vara så pass små, att enstaka tidigare entusiastiska anhängare av det borgerliga regeringsalternativet t. o. m. kommer att känna en viss besvikelse, och hävda att vi borde kunna kräva något mer av en politisk gruppe-

ring, som utger sig för att vara ett alternativ.

Kan man då egentligen säga att de fyra borgerliga partierna, som nu har bildat regering i Norge, var ett *verkligt alternativ*? Om vi med alternativ menar att de hade ett program för en total politisk kursändring — det som i valet kallades »systemskifte» — så var det otvivelaktigt inte det, och utgav sig inte heller för att vara det. Om man med alternativ menar, att en ny grupp av politiker stod rustad och klar att överta ledningen av statsmaskineriet, så var de det — och utgav sig med rätta för att vara det. Men borde inte »alternativ» betyda något mer?

En stor del av Arbeiderpartiets polemik i valkampanjen byggde just på antagandet att det var den magra betydelsen av orden »alternativ», som de borgerliga hade som grund för sina försäkringar, att de kunde erbjuda ett regeringsalternativ. Det sades att de borgerliga partierna gick till val på Arbeiderpartiets program; de ville göra som Gerhardsen, bara med andra personer i ledningen. Det hela var en kamp om makt för maktens egen skull.

Enighet och avideologisering

Till en viss del är resonemanget självfallet riktigt. Det kan knappast bestridas, att skillnaderna i politiskt betraktelsesätt mellan Arbeiderpartiet och de nya regeringspartierna inte fick särskilt mar-

kanta uttryck i partiernas valprogram. I det stora flertalet frågor, som behandlas i vår nationalförsamling, är det full enighet mellan partierna. Det är ett mönster som går igen i många västeuropeiska länder idag — och särskilt i de nordiska länderna med deras solitt etablerade demokratiska författningar och sin sociala stabilitet. Det hänger samman med det fenomen som kallas *avideologisering*, utjämningen av de stora ideologiska motsättningarna och neddämpningen av den politiska debatten till en mycket hovsam diskussion om nyanser i synen på politiska verktyg. Och när vi har fått ett så pass avideologiserat klimat, beror det självfallet i stor utsträckning på det faktum att vi inte längre har några krassa sociala motsättningar i vårt samhälle. I välfärdsstater som de nordiska länderna har så att säga alla en trygg materiell grund för sin existens, och löneskillnaderna är så pass små att våra samhällen närmast kan betecknas som egalitära jämfört med t. ex. Sovjetunionen. De traditionella förutsättningarna för krass politisk strid är alltså borta, och vi har fått en fredlig politisk miljö, där kampen om politisk makt inte längre kan hänföras till klara motsättningar mellan ideologiskt betonade program. Möjligheterna att formulera politiska alternativ med den fasthet och enkelhet, som krävs för att de skall få slagkraft, har blivit mycket små.

Betyder detta att jag ger Arbetarpartiet rätt i att det borgerliga alternativet inte existerar, och att hela den valkampanj, som ledde till regeringsskiftet bara var en strid om makt för maktens egen skull, ledd av människor vars högsta önskan var att klättra upp på statsrådstaburettarna, men utan något program för vad de ville göra anorlunda än regeringen Gerhardsen?

Nej, absolut inte. Att det politiska klimatet i större utsträckning är avideologiserat och inte ger utrymme för skarpt kontrasterande alternativ, betyder inte att de motsättningar, som trots allt existerar, är helt oväsentliga.

Den nödvändiga maktväxlingen

Men låt oss tills vidare sätta detta påstående inom parentes. Låt oss ett ögonblick tänka oss att skillnaderna verkligen var minimala, och att de inte heller på längre sikt skulle komma att medföra nämnbara utslag. Skulle det då uteslutande vara självändamål att arbeta för ett skifte i den politiska ledningens topp? Enligt min uppfattning: nej. Ett parlamentariskt styrelseskick, som det vi har i de skandinaviska länderna, förutsätter verkliga möjligheter för att ledningen då och då kan skifta, om systemet i det hela skall fungera och inte urarta till ett faktiskt enparti-välde.

Det var ett sådant urartande som

vi ibland hade en känsla av att stå inför i Norge, med balsamerade politiska styrkeförhållanden och en politisk ledning som inte alltid uppträdde med ett förebildligt parlamentariskt ansvar. Ibland upplevde vi valkampanjer, med stora ord om nödvändigheten av ett maktskifte, men ingenting skedde — och man hade en känsla av att ingenting kunde ske. Det skapade säkert en viss känsla av vanmakt bland oppositionspolitikerna, och leda bland väljarna. Nu har det till sist skett något — det anser jag som en fördel i sig själv. Det har stimulerat det politiska intresset. Det har gjort det möjligt för en rad framstående politiska ledarämnen, som hittills har måst stå i en till synes ändlös opposition, att utnyttja sina förmågor. Dessutom kommer ett sådant skifte att verka stimulerande på hela förvaltningsapparaten. För det är givet, att när samma ledarskikt sitter vid makten under en lång rad år, kommer dess politiska önskemål och förväntningar att forma hela statsapparaten: särskilda typer av politiska lösningar kommer att föredras, därför att man vet att de väcker de mest positiva reaktionerna i toppen; alternativa lösningar undanträngs, därför att man anar att de inte är populära. Utredningsapparaten kommer därigenom olyckligtvis att få en farlig styvhet. En växling vid makten kan i sig själv vara tillräcklig för att skapa en större elasticitet, jag hade nästan

sagt fantasi, i hela den apparat av tekniska experter och byråkrater, som statsmakternas ledare blivit allt mer beroende av.

Men även om dessa konsekvenser är nog så viktiga, skulle det onekligen vara en smula brist om politiken bara hade blivit en innehållslös konkurrens mellan människor, som egentligen anser precis samma saker.

Professor Herbert Tingsten hör som bekant till dem, som anser att nordisk politik verkligen har blivit tråkig — den innehåller inte längre taktiska motsättningar; partierna konkurrerar med samma slagord och samma program. Det enda som utlöser en smula spänning, är de skandaler som då och då dyker upp. England hade sin Profumaskandal, och vi norrmän hade våra industriskandaler, i en snart sagt outtömlig rad. Man skall emellertid inte klaga alltför mycket över dessa skandaler, anser Tingsten — för de hjälper till att hålla politikerna i form, och till att hindra väljarna från att somna av leda.

Verkliga kursomläggningar

Även om vi kanske kan hysa ett hopp om att skandalernas tid inte är förbi, så är ju detta ett tröstlöst perspektiv. Men lyckligtvis — det stämmer inte helt, om man ser till det faktiska förhållandet. Den nya norska regeringen har förpliktat sig att föra en politik, som i mångt och mycket betyder faktiska avvikelser från regeringen Gerhardsens.

Den har förpliktat sig att reformera vårt mycket tungrodda och betungande skattesystem — och till skattelättnader, utifrån en mer dynamisk värdering av den ekonomiska tillväxten. Arbeiderpartiets skattepolitik dominerades ensidigt av fördelnings- och utjämningsproblematiken; den nya regeringen är mer engagerad av att justera skattesystemet så att det främjar initiativ och produktivitet, och därigenom stärker skatteunderlaget på lång sikt. I sin industripolitik har den nya regeringen strävat efter att stimulera framför att dirigera. Den har inga planer på att fortsätta i de gamla spåren genom att skapa en statlig storindustri, som den förra regeringen gav så många diskutabla exempel på; den har vidtagit åtgärder för att stärka småföretagens ställning, och den har lättat på restriktioner av skatte- teknisk och annan art, som har hämmat expansionen i det privata näringslivet. I hela den ekonomiska politiken kan man alltså spåra en tendens till att dra konsekvenserna av förpliktelsen i slagordet »det privata initiativet». En annan märkbar tendens är viljan till större koncentration av den statliga verksamheten, i form av ökade insatser för vad man har kallat statens primära uppgifter: hälsovården, kommunikationerna och utbildningsväsendet. Särskilt det sistnämnda området har varit försummat på ett ödesdigert sätt; och man har här varslat om investeringar

av en helt annan storleksordning. Man kan otvivelaktigt säga att samma sak skulle en Arbeiderpartiregering idag måst göra; men å andra sidan är det ställt utom allt tvivel att en medveten vilja att koncentrera statens insatser på sådana områden — på bekostnad av t. ex. vidlyftiga industriprojekt, som erfarenheten visat att staten inte är ägnad att administrera — gör det lättare för den nya regeringen att göra en insats av verklig betydelse.

Den nya regeringen är uppenbarligen inte besatt av samma byråkratiska regleringsbehov som den förra. På många områden märker man tecken på en tjällossning — efter en lång rad år då en allomfattande statlig reglering uppfattades som nödvändig och nyttig. Den offentliga planeringsverksamheten har allaredan fått en något annan stil: större öppenhet för alternativ, större vilja till elasticitet, större vilja att lära av kompetenta organ utanför det byråkratiska toppskiktet.

Totalbild av ett alternativ

Allt detta är i mina ögon betydelsefulla drag. De bygger upp en totalbild av ett alternativ — även om det icke framträder i en ögonblicklig och markant kontrast till den gamla regimen. Här är det emellertid det som jag kallar *den kumulativa effekten* kommer in. De enskilda förändringar som sker, kan var för sig verka mycket moderata — men på längre sikt kan

de ändra det totala arbetet i en icke oväsentlig grad. Förutsättningen för en sådan kumulativ effekt är naturligtvis att förändringarna sättes in med konsekvens. Men det är lyckligtvis mycket som tyder på att så sker. De exempel jag nämnt, bör vara tillräckliga för att antyda en konsekvent tendens.

Skulle man karakterisera denna tendens med ideologiska nyckelbegrepp, kunde man säga att den vittnar om en omvärdering av förhållandet mellan statsmakt och individ, mellan staten som samhällets centrala maktinstans och de olika icke-statliga maktinstanserna.

Den socialdemokratiska politik, som regeringen Gerhardsen förde under sina sista år, var visserligen långtifrån doktrinär. Den hade ett kraftigt inslag av pragmatism och på vissa områden kom den att i hög grad närma sig de borgerliga partierna. Men *en* tendens, som säkert var ideologiskt betingad, var markant: tendensen att helt oproblemiskt uppfatta varje expansion inom statens verksamhetsområde och makt som en framgång för gemene man. Man utgick från den enkla föreställningen, att privata maktinstanser principiellt strävar i riktning mot det icke-sociala, medan staten däremot är identisk med folket — staten är vi alla och står under kontroll av oss alla, så varje utvidgning av statens makt är liktydig med större makt för gemene man.

Den starka statsmaktens risker

Den nya regeringen tycks ha större förståelse för att den starka statsmakt, som är nödvändig i ett modernt, komplicerat samhälle, också inrymmer allvarliga faromoment, särskilt när den kommer in på områden, där den inte har något att skaffa — d. v. s. där andra instanser kan sköta de ifrågasvarande uppgifterna lika bra eller bättre. En ständigt expanderande statsmakt betyder risk för att privat initiativkraft hämmas och de demokratiska övervakningsmöjligheterna försvagas.

Denna uppfattning innebär självklart inte någon kamouflerad laissez-faire-doktrin. Alla är ense om att en stark och omfattande statsmakt oundvikligen är nödvändig. Men detta betyder inte att det är önskvärt att lämna fältet fritt för en statlig maktökning. Tvärtom — det är desto viktigare att hålla en sådan ökning under kontroll. Inom de nya regeringspartierna möter man en uppenbar strävan att söka politiska lösningar som inte innebär ökning av statens maktposition och stimulans till byråkratisering. Denna nya tendens är enligt min mening mycket viktig, och den prägel den redan har satt på regeringen Bortens politiska handlingsprogram är ett av de mest löftesrika dragen i den ändrade politiska situationen i Norge.